

نوع مقاله: پژوهشی
صفحات ۶۶ - ۴۹

ساختار مندی لهو و لعب از منظر مذاهب خمس و حقوق موضوعه

معصومه پور شبانان نجف آبادی^۱

محمدعلی حیدری^۲

مسعود راعی^۳

چکیده

اعمال لهو و لعب از دیرباز تا کنون در زندگی انسان وجود داشته داشته است، این اعمال امری هستند منفی و بر علم فقه مومن هرگز عمر خود را به بطالت نمی گذراند. در گذشته این اعمال به دلیل عدم پیشرف

ت جوامع و تکنولوژی‌های نوین ارتباطی توسط افراد به شکل قمار، مشروبات الکلی، رقص، مواد مخدر و... پیش آمد اما امروزه با گسترش اینترنت و دنیای مجازی به شکل دیگری نمود پیدا کرد. این مقاله در صدد است تا با روشی توصیفی تحلیلی به تبیین لهو و لعب و اقسام آن در فضای مجازی با بیان کیفر آن در حقوق ایران پردازد و در مقام پاسخ‌دهی به این سوال باشد که لهو و لعب از گذشته تا به امروز به چه میزان دستخوش تغییر گشته‌اند و چالش‌های پیش رو در این زمینه چیست؟ یافته‌های در این مقاله نشان می‌دهد که همزمان با توسعه‌ی تکنولوژی قسم‌های لهو و لعب و تمرکز بیشتر افراد نسبت به گذشته به این اعمال افزایش یافته است، علاوه بر اینها، این مساله سبب اختلال در زمینه‌ی تربیتی و تجمیع پرونده‌های قضایی گشته است.

واژگان کلیدی

لهو، لعب، فضای مجازی، فقه، حقوق کیفری ایران، اینترنت.

۱. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

Email: mas.ansary@gmail.com

۲. استادیار گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران (نویسنده مسئول).

Email: mal.hedari@yahoo.com

۳. دانشیار گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

Email: masoudraei@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۳ پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۱۲/۲۸

طرح مسأله

تردید نیست که طبق قواعد اصولی، اصل اولی در همه اشتغالات سرگرم کننده و تفریحی، اعم از گونه های مختلف ورزش، بازی، طنز، فکاهی، شوخی، مسابقات، مشاهده برنامه های سرگرم کننده، مطالعه مطالب مفرح و... «اباحه» است. اما اقسام از افعال لهوی و لعب هستند که ارتکاب آن‌ها از نظر شرعی و قانونی با مشکل مواجه است.

محرک انسان در ارتکاب فعل لهوی، غالباً غفلت، سرمستی، هواخواهی، خوش گذرانی و لذت جویی است، لذا فعلی است که گاه به دلیل منقصد ذاتی، و گاه به دلیل افراط در آن، فرد را از انجام امور نسبتاً شایسته-تر و بایسته تری که در مقایسه، از اهمیت بیشتری برخوردارند.

لعب نیز به معنای کاری است که از روی خیال انجام شود و هدف و نتیجه اش خیالی باشد. اقسام لهو و لعب در گذشته شامل، استعمال مواد الکلی، مواد مخدر، پرداختن به قمار، موسیقی و غنا و رقص و پایکوبی می شد.

در گذشته این افعال به صورت حقیقی در دنیای واقعی نمود می یافت؛ اما امروزه با پیشرفت تکنولوژی های نوین ارتباطی این افعال اغلب به صورت مجازی رخ می دهند، یا اغلب از طریق فضای مجازی عموم به این افعال گرایش می یابند، یا جلسات و مجالسی که مفید فایده نیست از طریق این فضا به سمع و نظر افراد می رسد.

نمی توان فضای مجازی را مترادف با اینترنت دانست، اینترنت ابزار ورود به فضای مجازی است و دسترسی به آن از طریق رایانه ها، تبلت ها و گوشی های همراه و... صورت می گیرد.

لازم به ذکر است، نفوذ کاربرد تلفن همراه در شئون زندگی، پدیده ای جهانی است و در جامعه ما، با وجود فروکش کردن تب اولیه استفاده از آن، مقبولیتش به حدی رسیده است که مضرات جدی و اساسی این فناوری مدرن را مخفی و نادیده نگه می دارد. مسلماً هر تکنولوژی محاسن و معایبی دارد که تمرکز ما با توجه بر بحث پیش رو، بر مضرات آن است که یکی از مضرات اساسی اینترنت و دسترسی به فضای مجازی، افزایش

بی‌رویه‌ی لهُو لعب و اعتیاد عموم بر آن و کم‌اهمیت جلوه شدن ارتکاب مسائل له و لعبی است.

از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی، «هرکه غافل از خطرات و آسیب‌های فضای مجازی است، باید بداند این فضا حقیقی است، نه مجازی؛ از دیدگاه ایشان هر جا فکر و اندیشه منتقل شود فضای حقیقی است»

بنظر می‌رسد این دیدگاه تعریف مناسبی بر اهمیت این فضا و رخداد انقلاب عظیمی در تفکرات عموم مردم است، از طرفی تشویق به لهُو لعب و زیبا جلوه دادن این اعمال در فضای مجازی، عملی است که در گذشته به این شکل و با این خلاقیت به آن پرداخته نمی‌شد.

بنابراین براساس آنچه گفته شد، در این مقاله به اشاعه‌ی لهُو و لعب در فضای مجازی و بررسی تطبیقی لهُو و لعب در گذشته تا کنون با تبیین مجازات کیفری آن‌ها خواهیم پرداخت.

تبیین لهُو و احکام آن در فقه

حرمت لهُو و جواز لهُو دیدگاه اهل سنت در خصوص لهُو از جمله مواردی است که لازم به ذکر آن است.

الف) حرمت لهُو

سخنان فقیهان در خصوص لهُو، بر حرام بودن لهُو نزد آنان دلالت می‌کند. برای مثال محقق حلی نوشته است: به فتوای فقیهان شیعه در سفری که به قصد لهُو انجام می‌شود، نماز شکسته نمی‌شود؛ به علت آنکه لهُو حرام است و در سفر معصیت، نماز کامل است. (محقق حلی، ۱۴۰۷ق، ۲/۴۷۱)

به گفته شیخ انصاری روایات بسیاری حرام بودن لهُو را بیان می‌کنند. از جمله آنها روایاتی است که کارهای لهُو را از گناهان کبیره شمرده‌اند؛ همچنین روایاتی که در آنها لهُو کاری باطل شمرده شده است. این روایات به ضمیمه روایات دیگری که باطل را حرام می‌دانند، بر حرمت لهُو دلالت می‌کنند.

با این همه شیخ انصاری نوشته است اگر منظور از لهُو هر کاری است که فایده

عَقَلایی نداشته باشد، فقیهان به طور مطلق آن را حرام نمی‌دانند؛ اما اگر لهُو فقط آن دسته از کارهایی را شامل شود که لذت شدید به همراه دارند، مانند رقص، حرام است. (شیخ انصاری، بی تا، ۴۸)

ب) مجوز لهُو

برخی اعمال در روایات به عنوان لهُو جایز شمرده شده‌اند، که مثال بارز آن حدیث امام باقر (ع) است. براین اساس لهُو مومنان در سه چیز است، بذله گویی، نماز شب، کامجویی از زن، از پیامبر (ص) هم نقل شده است که بهترین لهُو یا سرگرمی برای مرد شنا و برای زن ریسندگی است. در دیگر احادیث، از تربیت اسب و تیراندازی با کمان هم به عنوان لهُوهای مؤمنان نام برده شده است. (ری شهری، ۱۳۷۹، ۱۱/۵۳۶۱)

ج) دیدگاه فقهای مذاهب ۴ گانه اهل سنت در خصوص لهُو

حنفی‌ها با استناد به کلام پیامبر (ص) گفته‌اند، لهُو برای مؤمن حرام است، جز در سه چیز، در تربیت اسب، تیراندازی و سرگرمی با عیال. (قرطبی، بی تا، ۴/۴۶۲)

از نظر مالکی‌ها نیز هر عمل لهُوی حرام نیست، بلکه یا حرام است یا مکروه است یا مباح. از خود مالک درباره وجود لهُو و لعب در محفل عروسی پرسش شده است: «از مالک سؤال شد کسی به صنیعی (اطعامی) دعوت می‌شود، در آنجا لهُو و لعبی وجود دارد. آیا جایز است برود یا نه؟ مالک در پاسخ گفته است: اگر اندک باشد، مثل دف و طبل که خانم‌ها با آن بازی می‌کند به نظر من اشکالی ندارد.» (حجی و آخرون، بی تا، ۸/۴۳۱)

دیدگاه شافعی نیز همانند مالکی‌ها بر این است که هر لهُوی حرام نیست و اما حنبلی‌ها لهُو را در چند دسته تقسیم کرده‌اند و گفته‌اند، لهُو به سه دسته تقسیم می‌شود: گاهی مضر و یا با برد و باخت است که باطل، موجب تضييع وقت شده و حرام است. نوع دوم لهُو نافع است و هیچ ضرری ندارد و بلاشک مباح است (الهیتمی، بی تا، ۱۰/۲۱۶)

لازم به ذکر است، عبدالرحمان جزیری در کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه، نظر مذاهب چهارگانه اهل سنت را درباره غنا و موسیقی به ترتیب زیر نقل کرده است:

الف) شافعی: امام غزالی در احیاء علوم الدین گفته است: روایات، دلالت بر حلال بودن غنا، رقص و دایره زدن دارد.... به شرط این که فتنه یا محظور دینی بر آن مترتب

نباشد.

ب) حنفی‌ها گفته‌اند: غنای حرام آن است که بر الفاظ حرام مانند توصیف زن معین یا توصیف شراب بدگویی از مسلمان و امثال آنها مشتمل باشد و گرنه حرام نیست

ج) مالکی‌ها: آلات موسیقی که نکاح را آشکار می‌سازد مثل طبل و دایره بدون حلقه، استعمال آنها تنها درباره نکاح جایز است بعضی از آنها گفته‌اند: موسیقی تنها در مجلس ولیمه نکاح مباح است و بعضی دیگر گفته‌اند: موسیقی در مجلس عروسی عقد و هر مجلس سرور و شادی دیگر مباح است و اختصاص به ولیمه نکاح ندارد اما غنا فقط رجز خواندن با اهنگ غنا حلال و بقیه حرام است

د) حنبلی‌ها

هیچ کدام از آلات موسیقی از قبیل: عود، مزمار، طبل، رباب و امثال اینها حلال نیست اگر یکی از اینها در مجلس ولیمه باشد اجابت دعوت و رفتن به آن مجلس حلال نیم باشد اما غنا زیبا نمودن صدا و ترنم ذاتا حلال است و با اهنگ خواند قرآن مکروه می‌باشد. (الموسوعه الفقیهیه، بی تا، ۹۰-۹۱)

تبیین لعب واحکام آن در فقه

به هر فعلی که با مقصد صحیح تعقیب نشود، لعب گفته می‌شود. در میان فقهای شیعه، عده انگشت شماری قائل به حرمت لعب هستند و اغلب قائل به عدم حرمت هستند.

الف) قائلان به حرمت لعب

قائلان به حرمت لعب شامل ابن ادریس حلی، علامه حلی و سید محمد رضا گلپایگانی می‌باشند.

از تصریحات علامه حلی در تذکره الفقهاء نیز دریافت می‌شود که او مسابقه بدون برد و باخت را که نوعی از لعب است نیز همانند مسابقه با برد و باخت جایز نمی‌داند. به نظر او مسابقه جز در چند بازی تعیین شده که در حدیث آمده است در سایر موارد جایز نیست. (اسدی حلی، ۱۴۰۷ق، ۲/۳۵۴)

ابن ادریس حلی نیز «در مسئله کبوتربازی بدون هرگونه شرط برد و باخت تصریح به حرمت کرده و گفته است: بازی با تمام اشیاء قبیح است. البته برخی سخن او را در این

خصوص که مطلق بازی حرام باشد رد کرده‌اند.» (انصاری، ۱۴۱۵، ۴۲/۲)

ب) قائلان به عدم حرمت لعب

فقهای امامیه اغلب قائل به عدم حرمت لعب هستند و نسبت به فعل لعب سه حکم حرام، مباح و مکروه می‌دهند. از قائلان به عدم حرمت می‌توان از شیخ طوسی، شهید ثانی، شیخ اعظم و آیت الله خوئی نام برد.

آیت الله خوئی بر مبنای اصل برائت می‌گویند، اگر بر حرمت لعب ادله‌ای وجود داشته باشد حکم بر حرمت عمل داده می‌شود و گرنه بر پایه‌ی اصل برائت؛ عمل عامل حرمت ندارد. (موسوی خوئی، بی‌تا، ۱/۴۲۴)

در خصوص کبوتر شیخ طوسی و شهید ثانی پراندن و سرگرم شدن با آن را مکروه می‌دانند چون از نظر ایشان این کار بیهوده و سبب ضایع شدن عمر می‌شود. (عاملی، بی‌تا، ۱۸۷/۱۴)

شیخ طوسی همچنین نگاه داشتن کبوتر برای انس و استفاده از فوایدش نظیر تخم گذاری و تولید جوجه یا انتقال نامه را مکروه نمی‌شمارند. (طوسی، بی‌تا، ۲/۲۲۱)

ج) دیدگاه فقهای مذاهب ۴ گانه اهل سنت در خصوص لعب

لعب تا زمانی مباح یا مکروه است که مستلزم ضرر، یا فساد اخلاقی، اجتماعی یا دیگر عناوین حرام نباشد. در غیر این صورت بر حسب عناوین ثانوی حرمت پیدا می‌کند، به عبارت دیگر، از باب مقدمه برای یک عمل دیگر، ممکن است متصف به احکام خمس بشود؛ یعنی اگر مقدمه یک عمل واجب باشد، واجب و اگر حرام باشد، حرام و... گردد.

لذا مالکی‌ها در مورد لعب با شطرنج که بدون برد و باخت باشد، دو دیدگاه دارند: برخی حرام و برخی آن را مکروه می‌دانند. فقه حنفی نیز لعب بدون برد و باخت را مطلقاً حرام نمی‌داند. امام شافعی لعب و بازی را چون خلاف شأن و مروت اهل دین و مروت می‌داند، به عنوان عملی مکروه تلقی کرده است. از نظر حنابله، لعب اگر مضر و با برد و باخت بوده و صرفاً برای سرگرمی، بدون تعیین جایزه باشد، مباح است. (عبدالعزیزالحمید،

بی‌تا، ۳۱/۱۵)

فضای مجازی و تبعات منفی آن

فضاهای مجازی که امروزه تقریباً در بیش تر شیون زندگی انسان‌ها راه یافته‌اند، هم چون دیگر ساخته‌های دست بشر، دو روی سکه دارند که یک روی آن، بهره‌گیری درست و مفید برای سرعت بخشی، دقت در کارها و کمک به پیشرفت امور است و روی دیگر آن، استفاده‌های نادرست و نابجا است که گاه، آسیب‌های فراوان را در پی دارد. (تلاوکی، آقایی، باقری، حاجیان، ۱۳۹۵، ۳)

آسیب‌های ناشی از استفاده ناصحیح این شبکه‌ها امروزه به طور چشمگیری در جوامع جولان می‌دهند. از روابط نامشروع و خیانت زوجین تا تسهیل نفوذ به حریم خصوصی خانواده‌ها، همگی آسیب‌هایی هستند که شاید هیچوقت جبران پذیر نباشند. در پی این تأثیرات، پیامدهای سنگین دیگری از جمله شکستهای عاطفی که باعث مرگ تدریجی افراد و از بین رفتن روح و سرزندگی جامعه می‌شوند بروز می‌یابند. از دیگر آثار مخرب این ابزارهای ارتباطی افزایش نرخ طلاق است که باعث کاهش اعتبار و ارزش‌های معنوی جوامع است. اما اینها مشکلاتی هستند که فضای مجازی در بعد اجتماعی به بار آورده است. مشکلات فردی نیز در پی استفاده کنترل نشده از فضای مجازی به وجود می‌آیند که اصلی‌ترین آنها اعتیاد رایانه است، از جمله دیگر پیامدها می‌توان از آسیب‌هایی که به بینایی افراد وارد می‌شود، بر هم خوردن نظم خواب و برنامه‌ی روزمره، چاقی و تبلی جسم، کاهش توانایی‌های ذهنی و در نتیجه افت تحصیلی دانش‌آموزان و دور شدن از اهداف مهم زندگی فردی نام برد. (ریسی، احمدیان، خسروی، جمالی، ۱۳۹۵، ۵)

اقسام لهو و لعب در فضای مجازی و احکام آن

فضای مجازی دارای تونل‌ها و شعب مختلف است و درعین پیشرفت، گسترده‌تری وسیعی نیز دارد که اغلب در کنار استفاده‌ی مفید از آن، اعمال باطل و بیهوده از آن سر می‌زند. در ذیل اقسام لهو و لعب در فضای مجازی را تبیین می‌نماییم.

الف) لهوهای دیداری

برخی از افراد به دیدن تصاویر مبتذل و مستهجن عادت کرده‌اند. آیات ۳۰ و ۳۲ قرآن کریم دستور به اغماض و نگهداری چشم از نگاه‌های حرام و هوس آلود داده‌اند، در این

آیات آمده است که، "به مردان مؤمن بگو: چشمان خود را [از آنچه حرام است مانند دیدن زنان نامحرم و عورت دیگران] فرو بندند، و شرمگاه خود را حفظ کنند، این برای آنان پاکیزه‌تر است، قطعاً خدا به کارهایی که انجام می‌دهند، آگاه است." (نور، ۳۰)

و به زنان باایمان بگو: چشمان خود را از آنچه حرام است فرو بندند، و شرمگاه خود را حفظ کنند، و زینت خود را [مانند لباس‌های زیبا، گوشواره و گردن بند] مگر مقداری که [طبیعتاً مانند انگشتر و حنا و سرمه، بر دست و صورت] پیداست [در برابر کسی] آشکار نکنند، و [برای پوشاندن گردن و سینه] مقنعه‌های خود را به روی گریبان‌هایشان بیندازند، و زینت خود را آشکار نکنند مگر برای شوهرانشان، یا پدرانشان، یا پدران شوهرانشان، یا پسرانشان، یا پسران شوهرانشان، یا برادرانشان، یا پسران برادرانشان، یا پسران خواهرانشان، یا زنان [هم‌کیش خود] شان، یا بردگان زر خریدشان، یا خدمتکارانشان از مردانی که ساده لوح و کم‌عقل‌اند و نیاز شهوانی حس نمی‌کنند، یا کودکانی که [به سن تمیز دادن خوب و بد نسبت به امیال جنسی] نرسیده‌اند. و زنان نباید پاهایشان را [هنگام راه رفتن آن‌گونه] به زمین بزنند تا آنچه از زینت‌هایشان پنهان می‌دارند [به وسیله نامحرم‌ان] شناخته شود. و [شما] ای مؤمنان! همگی به سوی خدا بازگردید تا رستگار شوید. (همانجا)

فلذا در مجموع روایات و آیات کریمه و مضامین آنها نشان از حرمت نگاه‌های مسموم و مناظر تحریک آمیز دارد.

ب) لهوهای گفتاری

این لهوها شامل غناء حرام، طنزهای بیهوده و بحث‌های سیاسی بیهوده می‌باشند. طنزهای بیهوده که امروزه رو در فضای مجازی رو به فزونی هستند مصداق بارز لهو باطل و به سبب تحقیر و توهین به گروه خاصی از افراد حرام می‌باشند.

در خصوص بحث‌های سیاسی می‌توان اذعان داشت که نه تنها این بحث‌ها در فضای مجازی بیهوده و سبب اتلاف وقت هستند بلکه گاهی سبب وقوع جرایمی نظیر تهمت؛ توهین و اشاعه‌ی اکاذیب می‌گردند که از جنبه‌ی کیفری قابل پیگیری هستند. این بحث‌ها نیز مصداقی از امور لهوی و بیهوده هستند.

درباره حرمت غناء یا همان آوازه خوانی، میان فقیهان شیعه فی الجمله اختلافی وجود

ندارد، جز آنکه تعبیرات آنان در بیان حرمت متفاوت است و در برخی امور جایز شمرده است، امروزه در فضای مجازی این امر بسیار رایج به خصوص در میان بانوان گشته است که براساس فقه حکم بر لهُو بودن و حرمت خوانندگی زن در عموم و برای مردان به صورت تکّ خوان وجود دارد. بنا بر این؛ به نظر امام خمینی (س) آواز خوانی مغنیّه یعنی زن آوازه خوان، در عروسی‌ها جایز است؛ و مزد و درآمد آن نیز حلال می‌باشد. هرچند که احتیاط مستحب است که فقط به شب عروسی و مجلس قبل و مجلس بعد از شب زفاف اکتفا کنند. بلکه احتیاط بیشتر پرهیز از غنا در مطلق مجالس عروسی است. از نظر آیت الله وحید خراسانی غناء، اگر به نحو غنای لهُو و باطل باشد حرام است. ولی غنا زنان در مجالس عروسی اشکال ندارد به شرط این که محرم دیگری مانند زدن طبل، سخنان باطل، داخل شدن مردان بر زنان و شنیدن صدای آنان به نحوی که موجب تهییج شهوت شود، همراه آن نباشد، در غیر این صور غنا در عروسی‌ها هم حرام است.

ج) لهُوهای شنیداری

از جمله لهُوهای شنیداری بیهوده و باطل می‌توان به شنیدن برنامه‌های غیر مفید ماهواره‌ای، تلویزیونی، رادیویی اشاره نمود. براین اساس امام باقر می‌فرماید: هر کس به سخنان گوینده‌ای گوش فرا دهد قطعاً او را پرستیده است، پس اگر گوینده {سخنان} الهی و خدایی بزند، {شنونده} خدای سبحان را پرستیده است و اگر گوینده {سخنان} شیطانی بزند، شنونده شیطان را پرستش کرده است» (کافی، ۴۳۴)

شنیدن موسیقی‌های حرام نیز از جمله لهُوهای بیهوده‌ی شنیداری است. امیرالمومنین علی علیه السلام درباره گوش دادن فرمودند: گوش‌ت را به خوب شنیدن عادت بده و به چیزی که شنیدنش، اصلاح شدن تو را زیاد نکند گوش فرانده که همانا این کار قلب را زنگ زده می‌کند و سبب مذمت شدن می‌شود».

د) بازی‌های رایانه‌ای

بازی‌های رایانه‌ای، از جمله موارد لهُو و لعب در فضای مجازی هستند. با تولد چنین بازی‌هایی که جایگزین بازی‌های سنتی و حرکتی در زندگی اشخاص مختلف جامعه شده، اعتیاد رایانه‌ای و بطالت زمان روبه فزونی هستند. اما در خصوص حرمت این بازی‌ها به چند

مساله می‌پردازیم.

از نظر آیت الله مکارم شیرازی، اگر در یک بازی، صحنه‌هایی شامل اهانت به مقدسات، مانند پرچم اسلام داشته باشد، آن بازی اشکال دارد. صحنه‌های مستهجن، دیگر موردی است که می‌تواند بر یک بازی حرمت ایجاد کند. به طور کلی بازی که ایجاد کننده تبعات و مفساد بعدی برای فرد باشد، مشکل دارد.

بر اساس نظر آیت الله نوری همدانی، بازی که فرد را از واقعیت زندگی دور کند، اشکال دارد. بازی که انسان را رؤیاپرداز کند، مانند بسیاری از انیمیشن‌ها برای کودکان که با واقعیت زندگی مغایر است، اشکال دارد.

همچنین به نظر ایشان، بازی که وقت انسان را نگیرد مشکلی ندارد اما اگر بازی وقت انسان را بگیرد و ضرر داشته باشد و عوارضی مانند عوارض فکری و... اشکال شرعی دارد. (اینترنت)

لازم به ذکر است واژه «لعب» در قرآن کریم فقط یک بار برای بازی کودکان و بدون مدح و ذم به کار رفته است.

"أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ" (فردا او را با ما روانه کن تا [در دشت و صحرا] بگردد و بازی کند، قطعاً ما حافظ و نگهبان او خواهیم بود) (یوسف، ۱۲)

البته قرآن کریم در جایی دیگر زندگی دنیا و مشغولیت انسان‌ها را به گونه‌ای که از آخرت باز مانده‌اند، به همراه سرزنش الهی آورده است. «اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهُمْ زِينَةٌ وَ تَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَ تَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيحُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَ مَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٌ وَ مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورِ.» (بدانید که زندگی دنیا [بی] که دارنده‌اش از ایمان و عمل تهی است، [فقط بازی و سرگرمی و آرایش و فخرفروشی‌تان به یکدیگر و افزون خواهی در اموال و اولاد است، [چنین دنیایی] مانند بارانی است که محصول [سبز و خوش منظره‌اش] کشاورزان را به شگفتی آورد، سپس پژمرده شود و آن را زرد بینی، سپس ریز ریز و خاشاک شود!! [که برای دنیاپرستان بی‌ایمان] در آخرت عذاب سختی است و [برای مؤمنان که دنیای خود را در راه اطاعت حق و خدمت به خلق به کار گرفتند] از سوی خدا

آمزش و خشنودی است، و زندگی دنیا جز کالای فریبنده نیست.) (حدید ، ۲۰)

ه) قمار یا شرط بندی های اینترنتی

یکی از استفاده های نابه جا که موجب اختلال در نظم عمومی و اقتصادی می شود؛ " شرط بندی " یا "گرو بندی" های اینترنتی است که به اشکال مختلف اعم از مستقل و یا وابسته به یک موضوع دیگر مانند مسابقات ورزشی در حال فراگیر شدن در دنیاست. امروزه در عصر فناوری اطلاعات ، اصطلاح قماربازی با واژه ی دیجیتال نیز هم نشین شده و موجب پیدایش اصطلاح نوظهوری با عنوان "قمار بازی بر خط" گردیده است که در واقع نسخه اینترنتی قمار سنتی به حساب می آید که در فقه از آن به عنوان کاری لهو و لعب بیهوده یاد شده است . جمیع انواع «قمار» مانند نرد و شطرنج به اجماع مسلمین حرام است. علت تحریم آن نیز آیات قرآن و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله است، از جمله آیه: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ». ای کسانی که ایمان آورده اید! بدانید که شراب، قمار، بت ها و چوب های مخصوص برد و باخت به تمامی پلید و ناپاک و از کارهای شیطانی است: پس از این کارها پرهیزید تا راستگوار شوید.

بنابراین چیزی که در عرف متدینان و کسانی که تقید شرعی دارند ابزار قماربازی شمرده شود - هر چند به قصد سرگرمی یا پرورش فکر بدون برد و باخت نیز مورد استفاده قرار می گیرد - این کار بازی با آلات قمار بوده و طبق روایات حرام است؛ اگرچه قمار نام نگیرد.

در خصوص قمار ماده ۷۰۵ قانون مجازات اسلامی آورده است : قمار بازی با هر وسیله ای ممنوع و مرتکبین آن به یک تا شش ماه حبس و یا تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم می شوند و در صورت تجاهر به قماربازی به هر دو مجازات محکوم می گردند. بازی کردن با آلات قمار برای برد و باخت و تجاهر به قماربازی و شرط برد و باخت از عناصر و ارکان لازم تشکیل دهنده بزه موضوع این ماده است (حجتی ، ۱۳۸۴ ، ۱۳۵۱) و ضرورتی ندارد که انجام عمل قمار، منتج به نتیجه شود و صرف بازی کردن برای تحقق این جرم کافی است. علاوه بر این در قانون مدنی هم قمار و شرط بندی نامشروع شناخته شده است .طبق

ماده ۶۵۴ قانون مدنی قمار و گروبندی باطل و دعاوی راجعه به آن مسموع نخواهد بود. همین حکم در مورد کلیه تعهداتی که از معاملات نامشروع تولید شده باشد جاری است. از منظر فقه و حقوق مدنی هر معامله، قرارداد و یا هر رابطه دیگری که قمار محسوب شود، باطل و غیر قابل استناد است، در نتیجه درآمد ناشی از آن نیز نامشروع بوده که در اصل ۴۹ قانون اساسی نیز به لزوم رسیدگی و اثبات نامشروع بودن این اموال و تعیین تکلیف این موارد پرداخته شده است. (موسوی، چگنی، ۱۳۹۸، ۳۳۹)

(و) اشاعه‌ی استعمال مشروبات الکلی و مواد مخدر

لذت زودگذر استفاده از مواد مخدر و مشروبات الکلی برای برخی، ساده‌ترین راه برای فرار و فراموشی موقت مشکلات، شکست‌ها و فشارهای روحی است. با محاسبه‌ای اندک به راحتی می‌توان دریافت که لذت خیالی و موقتی استفاده از مواد مخدر در برابر پیامدهای درازمدت و دائمی آن، به صرفه نیست؛ چنان‌که امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «اذْکُرُوا انْقِطَاعَ اللَّذَاتِ وَبَقَاءَ التَّبَعَاتِ؛ به پایان رسیدن لذت‌ها و برجای ماندن عواقب ناگوارشان را همواره به یاد داشته باشید.» مواد مخدر، با معتاد کردن سوژه مورد نظر، او را به بی‌خیالی و غفلت از همه چیز و همه کس، جامعه، اطرافیان، خانواده و حتی خودش وادار می‌کنند. مخدر به معنای مسکن و بیهوش کننده است.

علامه طباطبایی در المیزان نقل می‌کند آخرین آیه‌ای که در قرآن برای تحریم نوشیدن شراب نازل شد، آیه ۹۰ سوره مائده است. (طباطبایی، ۱۳۶۹، ۱۲۰/۸) آورده‌اند در این آیه، خداوند شراب را به طور کامل و قطعی تحریم کرد. مفسران می‌گویند اینکه خداوند شراب را در کنار بت‌ها قرار داده و آن را پلید و از رفتارهای شیطنی دانسته است نشان از حساسیت ویژه به تحریم شراب بوده و همچنین به روایات استناد کرده‌اند که شرابخوار مانند عبادت کننده بت است. (عیاشی، ۱۳۷۸، ۳۶۶/۱)

در دیدگاه شهید مطهری، «در زمان شارع تریاک و اعتیاد به آن وجود نداشته است و ما در ادله نقلیه دلیل خاصی در باره تریاک نداریم اما به دلایل حسی و تجربی زیانها و مفساد اعتیاد به تریاک محرز شده است پس در اینجا با عقل و علم خود به یک ملاک یعنی یک مفسده لازم الاجتزاز در زمینه تریاک دست یافته ایم. و ما به حکم این که

می‌دانیم که چیزی که برای بشر مضر باشد و مفسده داشته باشد از نظر شرعی حرام است حکم می‌کنیم که اعتیاد به تریاک حرام است و اگر ثابت شود که سیگار سرطان‌زا است یک مجتهد به حکم عقل حکم می‌کند که سیگار شرعا حرام است. (مطهری، بی‌تا، ۵۳/۳) امروزه فضای مجازی محلی برای تبلیغ استعمال مشروبات الکلی و مواد مخدر است. فیلمهای آموزشی و نحوه‌ی مصرف این مواد سبب روی آوردی بسیاری از افراد به این مسایل گشته است.

لزوم پیشگیری از استعمال مواد مخدر و تهیه و قاچاق و... آن سبب تدوین قانون مبارزه با مواد مخدر گشته است. براساس ماده ۱۵ این قانون: اعتیاد جرم است. ولی به کلیه معتادان اجازه داده می‌شود، به مراکز مجازی که از طرف وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مشخص می‌گردد مراجعه و نسبت به درمان و بازپروری خود اقدام نمایند. در خصوص استعمال مشروبات الکلی نیز، اهمیت آن به حدی است که قانونگذار در ماده ۲۶۵ قانون مجازات اسلامی آورده است: «حد مصرف مسکر، هشتاد ضربه شلاق است».

قابل توجه است که حکم این ماده مستند به روایات شرعی است. براساس ماده ۷۰۱ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات): «هر کس متجاهرا و به نحو علنی، در اماکن و معابر و مجامع عمومی مشروبات الکلی استعمال نماید، علاوه بر اجرای حد شرعی شرب خمر به دو تا شش ماه حبس تعزیری محکوم می‌شود».

در خصوص تجاهر به استعمال مشروبات الکلی در فضای مجازی در قوانین مقرراتی تدوین نگشته است اما جرم بودن این عمل مشهود و مشخص است.

معهدا استعمال موارد مخدر و مشروبات الکلی از جمله لهو و لعب‌هایی هستند که علاوه بر بیهوده و باطل کردن اوقات فرد، سبب زوال مغز، بروز مسایلی نظیر وقوع جرم، ایجاد ناامنی و ... خواهند شد.

چالش‌های فقهی حقوقی لهو و لعب در فضای مجازی

دنیای سایبر با ویژگی‌های منحصر به فرد خود در کنار دنیای کنونی، توجه هنجارشکنان را جلب کرده است. این فضای رها شده که هر لحظه بر گستره آن افزوده می‌شود، فرصت بسیار مناسبی را برای مرتکبان جرم و مجموعه چالش‌هایی را برای مراجع قضایی و انتظامی که سعی در کنترل این پدیده دارند، ایجاد کرده است. (جاه بین، مظفری، هاشم زهی؛ دادگران، ۱۳۹۷، ۵)

زمانی که لهو و لعب در فضای مجازی به وقوع می‌پیوندد. حکم بر حرمت یا کراهت انجام آن یا جرم بودن آن مورد بحث قرار می‌گیرد.

لذا لهو لعب‌ها بر دو وجه حرمت یا جرم و یا عدم حرمت هستند. آن جایی که لهو لعبی منتهی بر حرمت باشد اغلب توسط قانونگذار جرم‌انگاری گشته است، فلذا سیاست کیفری ویژه‌ای برای جلوگیری از آن مدنظر قرار گرفته است، و تقویت پیشگیری وضعی، اجتماعی و قانونی جرم در این عرصه مفید فایده است.

نتیجه گیری

اگرچه در اقوال فقها، لهو و لعب مرادف لغو و باطل، و اشر و بطر قرار گرفته، اما لغو و باطل در صورتی حرام خواهد بود که مشمول عنوان های حرام دیگری مانند غیبت، استهزاء و غنا قرار گیرد. همچنین ترادف لهو و لعب با آن‌ها به معنای تساوی نیست، بلکه به معنای نفی تباین میان آن‌ها می‌باشد و این واژگان در مرتبه حرام با هم قابل جمع هستند. از سوی دیگر، برای اباحه لهو، روایات زیادی وجود دارد که در آن‌ها، لهو بر امور مستحبه مانند نماز شب اطلاق شده، یا لهو به مؤمن اضافه شده، در حالی که هیچ‌گاه امر حرام به مؤمن اضافه نمی‌شود. همچنین اصل در لعب نیز اباحه است، مگر این که به ملاک بازدارندگی از واجبات، یا دلایل دیگری حرام گردد.

همچنین تردید نیست که برخی از سرگرمی‌های رایج، اعم از رسانه‌ای و غیررسانه‌ای موجود و متعارف، مصادیق بارز لهو و لعب محرم [با معیار فقه اسلامی] هستند و هیچ محملی برای توجیه آنها وجود ندارد؛ اما غالب و بیشتر مصادیق آن، اگر لهو و لعب هم باشند، قطعاً مذموم و منهی نیستند. از این رو، اگر بازداشتن از انجام امور مهم، فقدان غرض عقلانی، بی‌اهمیت بودن نتایج، و اموری از این دست را شاخص لهو و لعب بودن یک عمل بینگاریم، ترتب این عنوان، به اعتبارات و حیثیات مختلفی نسبت خواهد یافت. بازداشتن از یاد حق که برخی به عنوان معرف لهو و لعب بدان اشاره کرده‌اند نیز تنها در مورد سرگرمی‌های غفلت‌زا، انحرافی و گناه‌آلود صدق تام دارد. بر این اساس، حکم فقهی و اخلاقی لهو و لعب و مفاهیم مشابه، بیش از تحلیل مفهومی و مصداقی، تابع نوع و درجه «ما یلهی عنه»، و نتیجه مترتب بر آنهاست.

برای مثال، به طور کلی می‌توان نتیجه‌گیری کرد که بازی‌های رایانه‌ای در چند حالت حرمت دارند و یکی از آنها همین دور کردن اشخاص جامعه از واقعیت‌های زندگی است که حتی در بعضی از موارد منجر به فساد و فحشاء و یا خودکشی فرد است. لذا هر نوع بازی که برای افراد چه کوچک و چه بزرگ عوارض روحی و جسمی دارد، قطعاً اشکال شرعی دارد و باید از بازی کردن آنها پرهیز شود. بنابراین بعضی از بازی‌های مرسوم فعلی

مانند نهنگ آبی و مشابه آن که ذهن شخص را مشوش و تحت تأثیر خود قرار می‌دهد، اشکال شرعی خواهد داشت.

در یک جمع بندی می‌توان گفت، ضرورت فقه و سایر قرائن خارجی و داخلی ما را به این نتیجه می‌رساند که مطلق لهو حرام نیست، بلکه آن لهوی حرام است که عنوان حرام دیگری بر آن منطبق شود. قمار نمونه‌ی بارز عمل حرامی است که در قالب شرط بندی چه در فضای مجازی و چه در فضای واقعی حکم بر حرمت آن شده است و در قانون مجازات نیز جرم انگاری گشته است.

در مجموع، هر جا "لهو" در مورد حرام به کار رفته، مفهوم "باز دارندگی از وظایف مهم" در آن لحاظ گردیده و هر جا در مورد مباح، مکروه و مستحب کاربرد یافته، مفهوم "مطلق سرگرمی" مدنظر بوده است.

پیشنهادهات

- پیشنهاد می‌گردد «پالایش فضای مجازی» در سطح حاکمیت‌های ملی در جهت سالم سازی فضای مجازی، به صورت جدی پیگیری گردد.
- با توجه به جرم انگاری اغلب جرایم در قانون جرایم رایانه ای تاکنون در خصوص سایت‌های شرط بندی -موادی تدوین نگشته است که لزوم تدوین آن مشخص است.
- تدوین موادی در خصوص تظاهر به مصرف مشروبات الکلی و مواد مخدر لازم و مانع از رشد بی‌رویه‌ی این اعمال در فضای مجازی می‌گردد.

فهرست منابع

الف) كتب

قرآن

1. اسدی حلی، حسن بن یوسف بن مطهر، (بی تا)، تذکره الفقهاء (ط - القدیمة)، بی جا.
2. انصاری، محمد علی، الموسوعه الفقہیہ، (بی تا)، مجمع الفکر الإسلامی، بی نا.
3. انصاری، مرتضی بن محمد امین، (۱۴۱۵ق)، کتاب المکاسب (للشیخ الأنصاری، ط - الحدیثه)، قم : ناشر المؤتمر العالمی بمناسبه الذکری الثویة الثانیة لمیلاد الشیخ الأعظم الأنصاری، الأمانة العامة
4. حجتی، سیدمهدی، (۱۳۸۴)، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی، تهران: میثاق عدالت.
5. حلی، نجم الدین ابو القاسم جعفر بن حسن، (۱۴۰۷ق)، المعبر فی شرح المختصر، بی جا.
6. حمد بن عبدالله بن عبدالعزیز الحمد، (بی تا)، شرح زاد المستقنع، بی جا.
7. خوئی موسوی، سید ابوالقاسم، (بی تا)، مصباح الفقاهه، بی جا .
8. زلیکانی تلاوکی، کامیل، حاجیان، مبین، باقری، علی، گل آقایی، علیرضا، (۱۳۹۵)، فضای مجازی و تاثیرات آن بر خانواده، جوانان و نوجوانان، پنجمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
9. طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۶۳)، تفسیر المیزان، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
10. طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن، (بی تا)، المبسوط فی فقه الإمامیه، بی جا.
11. عیاشی، محمد بن مسعود، (۱۳۷۸)، التفسیر، موسسه البعثه، قسم الدراسات الاسلامیه.
12. عاملی، زین الدین بن علی، (بی تا)، مسالک الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام.

۱۳. القرطبی، أبو الولید محمد بن أحمد بن رشد (المتوفی: ۵۲۰ هـ)، البیان و التحصیل و الشرح و التوجیه و التعلیل لمسائل المستخرجه، حقه: محمد حجی و آخرون.
۱۴. القرطبی، أبو عمر یوسف بن عبد الله بن عبد البر النمري، سنه الوفاة ۴۶۳ هـ الاستذکار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار.
۱۵. محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۷۹)، میزان الحکمه، موسسه فرهنگی دار الحدیث.
۱۶. مطهری، مرتضی، (بی تا)، آشنائی با علوم اسلامی، اصول فقه - فقه، انتشارات صدرا.
۱۷. الهیتمی، أحمد بن محمد بن علی بن حجر، (بی تا)، تحفه المحتاج فی شرح المنهاج، بی جا

ب) مقالات

۱۸. جاه بین، زهرا، مظفری، افسانه، هاشم زهیف نوروز، دادگران، سید محمد، (۱۳۹۷)، عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در فضای مجازی از دیدگاه قضات دادسرای جرائم رایانه‌ای تهران: پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، پاییز دوره ۱۳، شماره ۳، مسلسل ۵۱.
۱۹. جمالی، زیبا، خسروی، عمران، احمدیان، بهزاد، رئیسی، فاطمه، (۱۳۹۵)، بررسی تأثیرات مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی بر خانواده‌ها، نهمین کنگره پیشگامان پیشرفت.
۲۰. چگنی، مهدی، موسوی سید احمد (۱۳۹۸)، قمار بازی در فضای مجازی از نظر حقوق کیفری، فصلنامه علمی مجلس و راهبرد، دوره ۲۶، شماره ۱۰۰ زمستان.

ج) قوانین

۲۱. قانون اساسی
۲۲. قانون مبارزه با مواد مخدر
۲۳. قانون مدنی
۲۴. قانون مجازات اسلامی.